

Valstybinio audito ataskaitos santrauka

ĮVAIKINIMO ORGANIZAVIMAS

2014 m. rugpjūčio 5 d. Nr. VA-P-10-3-9

Su valstybinio audito ataskaita galima susipažinti
Valstybės kontrolės interneto puslapyje
adresu www.vkontrole.lt

SANTRUMPOS IR SĄVOKOS

SADM, ministerija – Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

GIMK programa – Globėjų (rūpintojų) ir įtėvių paieškos, rengimo, atrankos, konsultavimo ir pagalbos jiems paslaugų teikimo programa. Ji įgyvendinama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai organizuojant projektų konkursą. Ministerijos atrankos konkurso organizavimo vertinimo komisija 2013 m. atrinko ir skyrė finansavimą 22 projektams.

Tarnyba – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

VTAS – savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius (tarnyba).

Vaikas – žmogus, neturintis 18 metų¹, jeigu pagal įstatymus jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau (vaikas emancipuojamas²).

Galimas įvaikinti vaikas yra ne jaunesnis kaip trijų mėnesių, įrašytas į galimų įvaikinti vaikų apskaitą, kurią tvarko Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba³.

Parinkimas – tai procesas, kurio metu specialistų komanda vaikui, įrašytam į galimų įvaikinti vaikų sąrašą, parenka geriausiai jo poreikius galinčią patenkinti galimų įvaikintojų šeimą, įrašyta į pageidaujančių įvaikinti asmenų sąrašą, kurios pageidavimus jis atitinka (pirmas parinkimo etapas). Parinkimo procesas taip pat apima procedūras, susijusias su pasiūlymo įvaikinti vaiką pateikimu galimiems įvaikintojams, galimų įvaikintojų susipažinimu su vaiku ir apsilankymais vaikų globos namuose, vaiko svečiavimusi galimų įvaikintojų šeimoje, siekiant tarp vaiko ir galimų įvaikintojų suformuoti tinkamą emocinį ryšį bei pateikti sprendimą dėl pasiūlyto vaiko įvaikinimo (antras parinkimo etapas).

Prieraišumas – stiprus emocinis ryšys tarp dviejų žmonių. Vaiko prieraišumas prie tėvų (arba kitų juo besirūpinančių žmonių) leidžia jam išvystyti pasitikėjimą savimi ir kitais. Šis ankstyvas santykis veikia vaiko intelektualinę ir fizinę raidą⁴.

Galimi įvaikinti vaikai su specialiaisiais poreikiais – vaikai, kurie yra įrašyti į galimų įvaikinti vaikų sąrašą ir atitinka nors vieną iš šių nurodytų požymių:

- vaikai, turintys sunkiai išgydomų ar nepagydomų sveikatos sutrikimų, kuriuos patvirtina gydymo ar medicinos įstaigų išduotos vaiko sveikatos pažymos ir vaiko globėjo užpildyta pažyma;
- vyresni nei 8 metų vaikai;
- ne mažiau kaip trijų brolių, seserų, siūlomų įvaikinti kartu, grupė;
- vaikai, turintys glaudžius ryšius su broliais ir seserimis, nesutinkančiais arba negalinčiais būti įvaikinti kartu⁵.

Kompensuojami sutrikimai - sutrikimai, kurie gali būti kompensuojami skiriant ir vartojant vaistus, koreguojami naudojant tam tikras priemones (pvz.: akinius, ortopedinę avalynę), todėl

¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996-03-14 Nr. I-1234, 2 str.

² Nepilnametis pripažįstamas veiksniu pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.9 str.

³ Vaikas, gimęs mūsų širdyse: atmintinė vaiko globėjams ir įtėviams, 2013 m. Išleista vykdant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įgyvendinamą Vaiko gerovės 2013–2018 m. programos įgyvendinimo priemonių plano 5.1 priemonę.

⁴ Ten pat.

⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007-02-01 įsakymu Nr. A1-32. patvirtintas Galimų įvaikinti vaikų su specialiaisiais poreikiais įvaikinimo ikiteisminės procedūros aprašas, 4.1 p.

pacientai arba pasveiksta, arba jie jaučiasi gerai, gyvena visavertį gyvenimą ir ligos simptomų beveik nelieka.

SANTRAUKA

Lietuvoje kasmet įvairinama apie 2 proc. tėvų globos netekusių vaikų. 2011 m. įvairinti 245 vaikai, 2012 m. – 210, 2013 m. – 187. Iš jų apie pusę įvairino Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje: 2011 m. įvairintas 101 vaikas, 2012 m. – 112, 2013 m. – 107.

2013 m. pabaigoje galimų įvairinti vaikų sąrašė buvo 1 803 vaikai, iš jų 1 473 (82 proc.) – nesiūdomi įvairinti vaikai, 41 proc. šiame sąrašė esančių vaikų nesiūdomi įvairinti, nes neatsiranda norinčių įvairinti vyresnį ar sveikatos sutrikimų turintį vaiką, 34 proc. patys nenori būti įvairinti, 22 proc. vaikų nesiūdomi įvairinti dėl vaiko artimų santykių su biologine šeima, giminaičiais, kitais asmenimis, 10 proc. – dėl kitų priežasčių.

Įvairinimo procesas apima ikiteismines ir teismines įvairinimo procedūras. Ikitėisminio įvairinimo proceso metu įvertinamos įvairinimo galimybės, vaikas rengiamas įvairinti, patikrinamas galimų įvairintojų tinkamumas būti įtėviais, vyksta šeimos vaikui parinkimo procedūra.

Teisminis įvairinimo procesas prasideda būsiniams įtėviams pateikus pareiškimą dėl įvairinimo apylinkės teismui pagal savo arba įvairinamo vaiko gyvenamąją vietą, o pasibaigia įsigaliojus teismo sprendimui.

Įvairinimo procesą Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams Lietuvos Respublikoje organizuoja Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvairinimo tarnyba (toliau – tarnyba). Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai pagal kompetenciją koordinuoja atskirus proceso veiksmus (teikia informaciją tarnybai apie galimą įvairinti vaiką, persiūčia galimiems įvairintojams tarnybos parengtus pasiūlymus įvairinti, pateikia tarnybai galimų įvairintojų sprendimus dėl įvairinimo) ir bendrauja su galimais įvairintojais pagal jų gyvenamąją vietą. GIMK programos vykdytojai parengia šeimas įvairinti vaiką, dalyvauja parinkimo procese ir teikia šeimai socialinę, psichologinę pagalbą.

Audito tikslas – įvertinti, ar įvairinimas organizuotas efektyviai, atsakant į klausimus:

- ar išsamiai įvertinamos vaiko įvairinimo galimybės ir galimi įvairinti vaikai siūdomi įvairinti;
- ar išsamiai ištiriamas galimų įvairintojų pasirengimas įvairinti;
- ar tinkamai organizuotas vaiko ir galimų įvairintojų parinkimas;
- ar pakanka pagalbos šeimai po įvairinimo;
- ar tinkamai vykdomas įvairinimo viešinimas, kuris skatina įvairinti.

Audito metu daugiau dėmesio skyrėme ikiteisminių įvairinimo procedūrų organizavimui Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems Lietuvoje, ir paslaugų įvairinusiems šeimai teikimui. Audituojamas laikotarpis – 2011–2013 m., pokyčių analizei naudota ir vėlesnio laikotarpio informacija. Auditą atlikome Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvairinimo tarnyboje. Informaciją rinkome ir iš kitų subjektų: Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, trijų savivaldybių (Vilniaus m., Kauno m., Klaipėdos m.) vaiko teisių apsaugos skyrių, keturių GIMK programos vykdytojų (Vilniuje – VŠĮ „Sotas“, Vaikų ir paauglių socialinio centro, Kaune – Vaikų gerovės centro „Pastogė“, Klaipėdoje – Šeimos ir vaiko gerovės centro). Atlikome įtėvių, visuomenės, vaiko teisių apsaugos skyrių, GIMK programos vykdytojų apklausas, bendravome su GIMK programos vykdytojų ir vaiko teisių apsaugos skyrių specialistais. Stebėjome Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvairinimo tarnybos komisijos, kuri parenka šeimą vaikui, darbą, analizavome vaikų ir įtėvių bylose pateiktą informaciją, užsienio šalių praktiką.

Įvertinę audito metu surinktus įrodymus, pateikiame valstybinio audito išvadas ir rekomendacijas.

IŠVADOS

1. Dalis vaikų nesiūloma įvaikinti, nes nepakankamai įvertinama vaiko galimybė būti įvaikintam:
 - 1.1. nėra parengtų metodinių rekomendacijų, kaip įvertinti galimo įvaikinti vaiko tarpasmeninius santykius su kitais asmenimis, todėl 44 proc. VTAS (23 iš 52) nežino, kaip įvertinti emocinius ryšius ir galimybę vaikus (brolius ar seseris) išskirti, todėl priimami sprendimai, ar siūlyti vaiką įvaikinti ar ne, nepakankamai objektyvūs ir pagrįsti. Susijusių subjektų nuomonei išsiskyrus, įvaikinimo procesas užtrunka (1.1 poskyris);
 - 1.2. beveik pusė VTAS (23 iš 52) nedalyvauja išklausančiomis vaiko nuomonę, ją išklauso suinteresuotas asmuo (globėjas), galintis vaiko nuomonę paveikti (1.2 poskyris). Dėl to gali būti neišsiaiškinta, kokia iš tikrųjų yra vaiko nuomonė, atitinkanti jo interesus.
2. Nepakankamai išsamiai ištiriamas galimų įvaikintojų tinkamumas įvaikinti ir gebėjimas patenkinti vaikų poreikius:
 - 2.1. nenustatyti šeimos pajamų pakankamumo ir turinės padėties vertinimo kriterijai, todėl audituotiems VTAS ir GIMK programą įgyvendinantiems specialistams neaišku, kokio dydžio pajamos vaikui išlaikyti yra pakankamos ir kaip galimų įvaikintojų gaunamas pajamas ir įsipareigojimus vertinti. Dėl to Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai tenka dažnai tikslinti VTAS pateiktą informaciją apie galimų įvaikintojų finansinę padėtį (8 iš 15 peržiūrėtų atvejų), o šeimos į norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvoje, sąrašą įrašomos vėliau (2.1 poskyris);
 - 2.2. nepatikslingas 13 m. galiojantis medicininių kontraindikacijų, kurioms esant asmenys negali būti įvaikintojai, sąrašas, todėl VTAS, GIMK, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos specialistams neaišku, kaip įvertinti pareiškėjų gebėjimą pasirūpinti įvaikintu vaiku, kai jie serga tam tikromis ligomis, kurios sąraše nenurodytos, arba kai minėtame sąraše ligų diagnozių kodai neatitinka šiuo metu galiojančios tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos problemų klasifikacijos (TLK-10) (2.2 poskyris);
 - 2.3. GIMK įvadinis mokymų medžiagoje skirta nepakankamai dėmesio galimų įvaikintojų šeimoje augančiam vaikui parengti ir jo poreikiams įvertinti, todėl galimų įvaikintojų šeimoje augantis vaikas į šiuos mokymus neįtraukiamas, o vaiko parengimas tam tikrais atvejais apima tik pokalbį su vaiku. Todėl galimų įvaikintojų šeimoje augantis vaikas nepakankamai paruošiamas naujo šeimos nario atėjimui (2.3 poskyris).
3. 65 proc. (100 iš 154) siūlymų įvaikinti pateikiami keletą kartų, nes galimų įvaikintojų vaikui parinkimas turi trūkumų, todėl didėja nesėkmingo įvaikinimo rizika:
 - 3.1. nenumatyti aiškūs šeimos vaikui parinkimo kriterijai (principai), detalai neregamentuota parinkimo procedūra ir joje dalyvaujančių subjektų funkcijos (3.1 poskyris);
 - 3.2. vaikas tinkamai neparengiamas įvaikinti, o dauguma (73 iš 95) vaikų globos namų darbuotojų nemokomi, kaip parengti vaiką. Mokymuose nedalyvavo kūdikių namai⁶, nors juose gyvena daugiausia įvaikinamų vaikų, nevyriausybiniai vaikų globos namai, šeimos (3.2 poskyris);

⁶ Kūdikių namuose gyvena vaikai iki 4, o su negalia iki 7 m.

- 3.3. sudarytos nepakankamos sąlygos ryšiui tarp vaiko ir galimų įvaikintojų šeimos užsimegšti: 6 iš 20 apklaustų VTAS, kurie teikė įtėviams pasiūlymus, pasiūlymo įvaikinti neaptaria su šeima, netinkamai organizuoti vaikų ir galimų įvaikintojų susitikimai (57 proc. įtėvių neaptarė su GIMK ir globos namų specialistais pirmo susitikimo su vaiku eigos, vaiko ir šeimos susitikimo globos namuose metu neužtikrinamas privatumas) (3.3 poskyris).
4. Šeima po įvaikinimo nelydima, todėl neužtikrinama tinkama vaiko interesų apsauga ir laiku teikiama pagalba šeimai, kuriai kyla problemų (4 skyrius).
5. Neparengta ir nevykdoma įvaikinimo viešinimo strategija, o GIMK, VTAS ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos taikomos įvaikinimo viešinimo priemonės pavienės, viešinimo veiksmai tarpusavyje nekoordinuojami, todėl daugiau nei pusės apklaustų gyventojų (57 proc., arba 318 iš 560) nepasiekia informacija apie įvaikinimą, 35 proc. (84 iš 242) pasiekia neigiama, o 35 proc. (84 iš 242) – bendro pobūdžio informacija, kuri neskatina įvaikinti (5 skyrius).

REKOMENDACIJOS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai

1. Siekiant, kad vaikui būtų parenkama jo poreikius geriausiai atitinkanti galimų įvaikintojų šeima, o VTAS ir GIMK programą vykdančiams specialistams būtų aišku, kaip vertinti galimų įvaikintojų tinkamumą, nustatyti šeimos pajamų pakankamumo ir turinės padėties vertinimo kriterijus, atsižvelgiant į galimo įvaikintojo (-ųjų) turimus finansinius įsipareigojimus (2.1 išvada).
2. Siekiant, kad vaikas būtų tinkamai paruoštas įvaikinti ir nepatirtų neigiamo poveikio proceso metu, organizuoti vaikų globos namų darbuotojų kvalifikacijos tobulinimą vaikų parengimo įvaikinti klausimais (3.2 išvada).
3. Siekiant, kad vaikas geriau adaptuotųsi įtėvių šeimoje, ir siekiant padėti įtėvių šeimai laiku išspręsti kilusias problemas su vaiku organizuoti įvaikinusios šeimos lydėjimo paslaugų teikimą tinkamu laiku (4 išvada).

Sveikatos apsaugos ministerijai kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

4. Siekiant, kad vaikui būtų parenkama jo poreikius geriausiai atitinkanti galimų įvaikintojų šeima, o VTAS ir GIMK programą vykdančiams specialistams būtų aišku, kaip vertinti galimų įvaikintojų tinkamumą, persvarstyti medicininių kontraindikacijų, kurioms esant asmenys negali būti įvaikintojai, sąrašą (2.2 išvada).

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai

5. Siekiant, kad vaiko įvaikinimo galimybės būtų išsamiai ir objektyviai įvertinamos:
 - 5.1. tobulinti vaiko nuomonės išklauso procedūrą: numatyti, kad ikiteisminio įvaikinimo proceso metu išklausančiam vaiko nuomonę dalyvautų ne tik suinteresuotas asmuo (globėjas), bet ir VTAS specialistai (1.2 išvada);
 - 5.2. parengti ir paskelbti metodines rekomendacijas dėl emocinių ryšių nustatymo, brolių ar seserų išskyrimo ir organizuoti darbuotojų, vertinančių įvaikinimo galimybes, mokymus šiais klausimais (1.1 išvada).

6. Siekiant, kad vaikui būtų parinkta jo poreikius geriausiai atitinkanti įvaikintojų šeima ir sumažėtų nesėkmingo įvaikinimo rizika:
 - 6.1. į GIMK įvadinių mokymų medžiagą įtraukti su galimų įvaikintojų šeimoje augančio vaiko parengimu ir poreikių įvertinimu susijusias temas (2.3 išvada);
 - 6.2. reglamentuoti parinkimo procedūras: nustatyti aiškius šeimos vaikui parinkimo kriterijus (principus), parinkimo etapus ir juose dalyvaujančių subjektų funkcijas (3.1 ir 3.3 išvados).
 7. Siekiant, kad įvaikinimo viešinimas būtų sistemingas, nuoseklus ir koordinuotas, darytų poveikį visuomenės nuomonei ir skatintų įvaikinti:
 - 7.1. parengti viešinimo strategiją, kurioje būtų numatytos viešinimo priemonės, skirtos įvaikinimui populiarinti, skatinti ir informuoti apie GIMK programą, taip pat nurodyti atsakingi vykdytojai ir priemonių koordinatorius (5 išvada);
 - 7.2. parengti viešinimo gaires ir organizuoti GIMK programos vykdytojams mokymus, susijusius su įvaikinimo viešinimu (5 išvada).
- Rekomendacijų įgyvendinimo planas pateiktas 4 priede.